

EGY KARDINÁLIS KÉRDÉS. FRÁTER GYÖRGY BÍBOROSSÁ KREÁLÁSÁRÓL**

Kulcsszavak: *Fráter György; Várday Pál; koronabíboros; III. Pál pápa; diplomácia-történet; egyháztörténet*

ELŐZMÉNYEK

A magyar jelenlét a Bíborosi Kollégiumban az Árpád-ház korától fontos pontja a szentszéki-magyar kapcsolatoknak. Az első bíborost a 13. században Báncsa István esztergomi érsek személyében fedezhetjük fel.¹ Az európai folyamatokkal összhangban a 14–15. századtól kezdve a magyar király is egyre inkább érvényesíteni tudta azon akaratát, hogy alattvalói közül is kreáljon időről időre bíborost a pápa. E főpapokat, akik uralkodói előterjesztésre nyerték el a széles karimájú galerust, koronabíborosoknak (*cardinali delle corone, Kronkardinalat*) nevezték. A késő középkor folyamán több magyar koronabíborossal is találkozhatunk, a Mohács előtti években Bakóc Tamás töltötte be ezt a tisztséget. Halála után felmerült Tomori Pál neve is, valamint II. Lajos megpróbálkozott Szalkai László esztergomi érsek (1524–1526) kinevezésével, azonban a pápai törekvések új irányvonalai és a király mellett működő Burgio

* KANÁSZ Viktor (1991), PhD, tudományos munkatárs, HUN-REN PPKE-PTE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, kutató, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Győr, kanaszviktor@gmail.com

** Készült a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával. A STARTING 150580. számú projekt a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a Nemzeti Kutatási Kiválósági Program finanszírozásában valósult meg.

1 Róla és a kezdetekről lásd Kiss Gergely: *Dél-Magyarországtól – Itáliáig. Báncsa nembeli István (1205 k. – 1270) váci püspök, esztergomi érsek, az első magyarországi bíboros életpályája*. Kronosz, Pécs, 2015; BÁCSATYAI Dániel: *Személyi összeköttetések a Curia Romana és a magyar egyház között a 13. század közepén: Pármai Albert és Báncsa István*. Történelmi Szemle LX(2018). 2. sz. 299–323; TUSOR Péter: *A magyar koronabíborosi és bíborosprotektori „intézmény” kialakulása és elhalása a XV–XVI. században = Várak, templomok, ispotályok. Tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk. NEUMANN Tibor. Argumentum-PPKE, Bp., 2004 (Analecta Mediaevalia II – a továbbiakban TUSOR: *A magyar koronabíborosi*). 292–299. Legutóbb népszerűsítő formában: TUSOR Péter–FEDELES Tamás: *Trón és oltár között. Magyar koronabíborosok*. Múlt-kor 2024. tavasz. 44–49.

nuncius kedvezőtlen jelentései következtében VII. Kelemen nem volt hajlandó bíborossá kreálni őt.²

Ezt követően egy időre lekerült az asztalról a magyar koronabíboros ügye. Az ál-lóvizet I. Ferdinánd kavarta fel az 1530-as évek második felében. A király már 1538-ban kijelentette, hogy „Magyarországot megilleti egy bíboros”, akinek a személyét Várday Pál esztergomi érsekben találta meg. Azaz inkább volt kénytelen megtalálni, ugyanis a források arról árulkodnak, hogy az uralkodót az érsek komoly presszió alá helyezte, s Ferdinánd sokkal inkább Várday egyre erőltetettebb kívánságának³ eleget téve, mintsem saját szándékából cselekedett. Mindezt a nunciusnak is elmondta, közölve, hogy az érsek az ajánlást „kikoldulta, mintegy kierőszakolta”.⁴ Emellett Aleander legátusnak is megírta, hogy bár Várday újabb ajánlólevelét írására bírta őt, de nem kívánja ennek figyelembevételét.⁵

Az új hitértelmezéssel szemben folytatott küzdelem hatásfokának javítására és az egyházi viszonyok rendezése érdekében Morone nuncius is javasolta egyik 1538-as jelentésében egy, a feladatra alkalmas magyar bíboros kreálását: „mivel tudvalevőleg

- 2 FRANKL Vilmos: *Három magyar bíbornok-jelölt a XVI. században*. Új Magyar Sion V(1874). 81–92; *Mohács Magyarországá. Báró Burgio pápai követ jelentései*. Ford. BARTONIEK Emma. Magyar Irodalmi Társaság, Bp., 1926 (a továbbiakban *Mohács Magyarországá*). 39–41; TUSOR: *A magyar koronabíborosi*. 300–304; NEMES GÁBOR: *Elszalasztott lehetőségek. VII. Kelemen pápa és II. Lajos országainak belpolitikája (1523–1526)*. Egyháztörténeti Szemle 15(2014). 4. sz. 16–19. Szalkai kreálása érdekében II. Lajos Andrea dal Burgo Habsburg-követ közvetítésével V. Károly és I. Ferdinánd segítségét is igénybe kívánta 1522-ben venni. LAKATOS Bálint: *Habsburg-diplomaták Magyarországon (1521–1526)*. *Andrea dal Burgo, Johann Schneitpeck, Sigmund von Herberstein és társaik diplomáciai levelezése II. Lajos magyar és cseh király udvarából*. I–II. HUN-REN BTK TTI, Bp., 2024 (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak). I. 27., 33., 63., 64. sz.
- 3 Várday Pált már 1529 óta bizonyosan ambicionálta a bíborosi kalap. *Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából*. I. 1520–1529. Szerk. BUNYITAY Vince–RAPAI CS Rajmund–KARÁCSONYI János. Szent-István-Társulat, Bp., 1902. 511. Vö. Szalkaival: *Mohács Magyarországá*. 40.
- 4 FRANKL: *i. m.* 92–93; FRANKL Vilmos: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szent-székkal*. III. Szent-István-Társulat, Bp., 1903. 52; TUSOR Péter: *Purpura Pannonica. Az esztergomi „bíborosi szék” kialakulásának előzményei a 17. században*. Bp.–Róma, 2005 (Collectanea Vaticana Hungariae I/3 – a továbbiakban TUSOR: *Purpura Pannonica*). 50. Girolamo Aleandro 1538. november 22-én is erről írt III. Pálnak, valamint Giovanni Morone nuncius erről tett jelentést 1539-ben, kiemelve, hogy amennyiben mást neveznének ki, abból csak zavar támadna, ugyanis a primást illeti meg az elsőbbség a főpápok közül. KOLLÁNYI Ferencz: *Regesták a római és párizsi levéltárakból*. Magyar Történelmi Tár IV(1905). 6. sz. (a továbbiakban KOLLÁNYI: *Regesták*). 334–335, 340. Az érsekről legújabbban: LACZLAVIK György: *Kettős pecsét alatt. Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó (1483–1549)*. Kronosz–Magyar Történelmi Társulat, Pécs–Bp., 2014 (a továbbiakban LACZLAVIK: *Várday*).
- 5 FRANKL: *i. m.* 503.

nem is annyira a Magyar Királyság, mint az Apostoli Szék javára szükséges egy magyar kardinális kinevezése, hogy eltiporja a lutheránus szektát, amely kezdi felütni fejét e területeken, és hogy az egyházi ügyeket jó karba hozza, könyörgők Őszentségének (még ha talán vakmerőnek tűnök is), hogy vegye ezt fontolóra, s egy ilyen kreációval inkább tegyen eleget neve dicsőségének, a népek igényének és vallásunk szükségleteinek, mintsem a fejedelmek közbenjárásának, ha az alkalmatlan személy javára szól”.⁶ Ennek ellenére, vélhetően Ferdinánd elmarasztaló szavai miatt, ebben az évben sem kreált magyar bíborost a pápa.

Róma azonban nem tett eleget a király többszöri kérésének. Ezért érthető Ferdinánd felháborodása, amelyről Girolamo Verallo nuncius számolt be 1541 decemberében: az uralkodó részrehajlással vádolta meg a pápát, felemlégetve, hogy a kereszténységre oly sok szégyent hozó francia királynak kedvez, az ő jelöltjeit kreálta bíborosokká, így most annyi francia kardinális lett, hogy ha a pápa meghalna, biztosan francia lenne az utóda, aki aláaknázná a világot. Szemben velük Ferdinánd két támogatótja, a kalocsai és az esztergomi érsek igen buzgó, jó hírnévnek örvendő emberek.⁷ A panaszok a következő évben sem csitulnak. Verallo így írt erről 1542 júniusában: „amikor értesült róla, hogy Őszentsége figyelmen kívül hagyta királyi személyét a fejedelmek kérésére történt bíborosi kinevezéseknél, Őfelsége súlyos szemrehányásokkal illetett engem. Azt mondta tudniillik, hogy szemlátomást a legkeresztényibb királlyal szemben őt és a császárt egy kalap alá vették, és ugyanannyi bíborost kreáltak kettejük számára, mint egyedül magának a francia királynak, amit szerfölött nehezmenyezett. Hangoztatta, hogy minden oka megvan a panaszra, mert ebben a kérdésben személye elkülönítendő a császáréról, mint ahogy országaik is különböznek. Őfelsége továbbá kifejtette, hogy a francia és a magyar király között máskor is voltak viták, jöllehet az a döntés született, hogy a magyar uralkodó a francia mögött a második helyet birtokolja, egyéb megfontolások mellett figyelembe kell venni, hogy miközben Franciaországnak számos bíborosa van, Magyarországnak egy szál sincs”.⁸

Ezt követően több mint egy évtizeden keresztül hiába sürgette Rómát Várday Pál érdekében, a prímás nem nyerte el a bíbort.⁹ A király többek közt azzal érvelt, hogy igényét külön kell választani bátyja, V. Károly igényeitől, és innen nézve nem helyes,

6 III. Pál pápa és Farnese Sándor bibornok Magyarországra vonatkozó diplomáciai levelezései (1535–1549). Szerk. ÓVÁRY Lipót. MTA, Bp., 1879 (Monumenta Hungariae Historica 1. Diplomataria 16 – a továbbiakban ÓVÁRY: III. Pál). 30–31; *Nuntiatur des Morone 1536–1538*. Bearb. Walter FRIEDENSBURG. Gotha, 1892. 272–273; TUSOR: *Purpura Pannonica*. 51.

7 KOLLÁNYI: *Regesták*. 344–345.

8 FRANKL: *i. m.* 94–95; TUSOR: *Purpura Pannonica*. 50.

9 A magyar klérus nyomon követte a római kreálások híreit, lásd például *Nicolaus Olahus. Epistulae*. Pars II. 1534–1553. Ed. Emőke Rita SZILÁGYI. Reciti, Bp., 2022 (a továbbiakban: *Nicolaus Olahus*). 178.

hogy amíg Franciaország egyszerre több bíborost is ad az egyháznak, addig a katolikus királyságok rangsorában őt közvetlenül követő Magyarország egyet sem.¹⁰ Az ügy fontosságát, valamint a király hajthatatlanságát is jól mutatja, hogy Santacroce nuncius 1549. szeptember 8-i jelentésében újra továbbította Ferdinánd király azon kérelmét az Örök Városba, hogy Várday érseket kreálja bíborossá a pápa. Mindemellett maga az érsek is több levélben igyekezett elnyerni a nunciusnak, Alessandro Farnese bíboros-neposnak s magának a pápának is a támogatását.¹¹

Erre végül nem került sor, amelynek a háttérében a Habsburgok és a pápa közötti ingadozó kapcsolat és Ferdinándnak Várdayval szemben említett negatív megnyilvánulásai állhattak, valamint az, hogy rajta kívül két másik személy, Frangepán Ferenc egri püspök, majd kalocsai érsek és Statileo János erdélyi püspök neve is szóba került.¹² Ugyanakkor úgy tűnik, hogy még Várday halála előtt egy újabb név is felkerült a lehetséges bíborosok listájára: Fráter (Martinuzzi) György (1. kép).¹³

EGY ÚJ JELÖLT: FRÁTER GYÖRGY

Martinuzzi kandidációjára két adat is utal: Verancsics Antal egyik 1548-as, hozzáintézett levelében írta, hogy Rómában bíborral akarják földíszíteni őt, ugyanis „magad sem hiszed, mily becsüléssel és magasztalással beszélnek rólad Rómában, leveleidet és köveidit milyen nagyra tartják ott az atyák [...] Azt hiszem, a pápa kedvezését s akaratát, mely szerint Téged felmagasztalni kíván, nem kellene elhanyagolnod”.¹⁴ 1549. május 25-én pedig a pálos rendfőnök azt írta Rómából Fráter Györgynek, hogy Rómában nagyon becsülik, és a bíborosi méltóság várományosaként is szóba került a neve az Örök Városban.¹⁵

Várday Pál 1549-ben elhunyt, Ferdinánd azonban nem feledte tervét, s onnantól kezdve a keleti királyság romjain lassan formálódó Erdély tényleges ura, Fráter

10 LACZLAVIK: *Várday*. 72–73.

11 ÓVÁRY: *III. Pál*. XXVI. Várday bíborosi ambícióiról lásd KANÁSZ Viktor: *Várday Pál esztergomi érsek levelei a parmai állami levéltárból*. Lymbus. Magyarságtudományi Forrásközlemények 22(2024). 223–236.

12 KOLLÁNYI: *Regesták*. 343; TUSOR: *A magyar koronabíborosi*. 305. Frangepánt még Szapolyai terjesztette fel: „Esedezem Szentségedhez, hogy tanácsosaim egyikét, fráter Frangepán Ferenczet, kinek az egri püspökséget adományoztam, bíbornokká tenni s ezen első kérésemet teljesíteni méltóztassék”. FRÁKNÓI: *i. m.* 45, 49. Statileóra lásd uo. 51, 58, 62. Frangepán kinevezését volt mikor még Ferdinánd is támogatta. Uo. 51–52.

13 Fráter életéről átfogóan legutóbb: OBORNI Teréz: *Az ördögös Barát. Fráter György (1482–1551)*. Kronosz–Magyar Történelmi Társulat, Pécs–Bp., 2017.

14 FRÁKNÓI: *i. m.* 67.

15 *Fráter György levelezése 1535–1551. A bécsi cs. és k. állami levéltárból*. Közli KÁROLYI Árpád. Bp., 1881 (a továbbiakban KÁROLYI: *Fráter*). 184–186.

György számára igyekezett kijárni a bíborosi kalapot. Ezt vele is tudatta az 1549-es nyírbátori tárgyalások során, ezzel is magához próbálván kötni a nem csak számára kiszámíthatatlan püspököt.¹⁶ Mint láttuk, a barát már közel sem számított ekkor ismeretlennek a Szentszék számára,¹⁷ és ami még fontosabb, a Ferdinánd király mellé rendelt új szentszéki nuncius, Girolamo Martinengo apát¹⁸ is támogatta őt. 1550. március 9-én a pápa levélben azt ígérte a püspöknek, hogy nem fog az érdemei megjutalmazásáról elfeledkezni.¹⁹

Egy évvel később, 1551. július 20-án III. Gyula brevét küldött Fráternek, amelyben tudatta vele, hogy ismeri állhatatosságát és hitét, vitézségét és jámborságát, és arra buzdította, hogy folytassa munkáját, mert meglesz annak elismerése is.²⁰ Július 31-én, miután Izabella átadta a koronázási ékszereket, Bécsből kelt jelentésében Martinengo beszámolt arról, hogy a király György barátot dicsérte neki, és miután

16 FRAKNÓI: *i. m.* 68.

17 Az 1530-as évek végétől haláláig több levelet és követet küldött Rómába a pápához és a bíborosokhoz (például Alessandro Farneséhez), továbbá a nunciusok és legátusok is gyakran tettek említést magyarországi tevékenységéről. Lásd például Georgius PRAY: *Epistolae procerum Regni Hungariae*. II. Posonii, 1806. 290–297; *Nuntiaturen des Pietro Bertano und Pietro Camaiani 1550–1552*. Bearb. Georg KUPKE. Berlin, 1901 (a továbbiakban KUPKE: *Nuntiaturen*). 108; Augustinus THEINER: *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*. I. Romae, 1875 (a továbbiakban THEINER: *Vetera*). 600 (III. Pál bullája); *Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából*. IV: 1542–1547. Szerk. KARÁCSONYI János–KOLLÁNYI Ferenc. Szent-István-Társulat, Bp., 1909. 472 (az augsburgi püspök levele 1546-ból Alessandro Farnese bíboroshoz, melyben Fráternek a lutheránusokkal való szövetkezéséről ír), 531–534 (Fráter György levele Alessandro Farnese bíboroshoz, Várad, 1547. február 7.); V: 1548–1551. Szerk. KARÁCSONYI János–KOLLÁNYI Ferenc–LUKCSICS János. Szent-István-Társulat, Bp., 1912. 490–493 (III. Gyula pápa bullája); *Consistorialia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1426–1605)*. Szerk. TUSOR Péter–NEMES Gábor. Bp.–Róma, 2011 (CVH 1/7 – a továbbiakban TUSOR–NEMES: *Consistorialia*). 90–91 (Fráter György váradi püspökké történő kinevezése), 96 (III. Gyula bullája). Fráter 1546-ban és 1547-ben is elküldte Boglussics Ágoston dalmát származású dominikánus szerzetest Rómába, hogy püspökké felszenteltethesse magát, valamint két segédpüspököt is kinevezhessen, 1548-ban pedig Verancsics Antalt, majd pedig ismét Ágostont küldte a Szentszékhez. FRAKNÓI: *i. m.* 65–66; KOLLÁNYI: *Regesták*. 339, 349, 351–355.

18 A nuncius életéről és magyarországi működéséről lásd KANÁSZ Viktor: *Magyarország és a Szentszék a 16. század közepén. Girolamo Martinengo nuncius és a Magyar Királyság (1550–1554)*. Doktori disszertáció. Győr–Pécs, 2022.

19 FRAKNÓI: *i. m.* 68; KOLLÁNYI: *Regesták*. 356.

20 Azaz: „Eiusmodi autem beneficium si, quemadmodum speramus, in christianam rempublicam contuleris, cum satis tuae in Christum ipsum pietati et officio feceris, tum vero ab omnibus christianis principibus et a nobis imprimis tantam eo nomine gratiam inieris, ut nihil sane eorum quae ad tua vel ornamenta vel commoda pertineant, ullo loco praetermissuri simus”. KÁROLYI: *Fráter*. 253.

erényes tetteiről hosszasan beszámolt, arra kötelezte, hogy az ő nevében kérje a szent-
atyát, hogy Frátert emelje bíborosi rangra.²¹ Martinengo maga is úgy tudta, hogy „a
szerzetest jó katolikusnak, az eretnekek és a lutheránusok üldözőjének tartják”, s mi-
vel már elmúlt hetven éves, nem lehet „terhes” az egyházfő számára sem (tudniillik
nem várt ambíciókkal, hosszas méltóságviseléssel). Emellett e tett „a fejedelem, aki
oly melegen ajánlja őt, megelégedésére szolgál”, valamint „az Apostoli Szék neve –
amely azokban az országokban csaknem kihalt, vagy legalábbis nagyon homályos –
újjaéled e méltóság díszé által”.²² Az ügy érdekében augusztus 4-én levelet is írt a
pápának, amelyben melegen ajánlotta Frátert a bíborra.²³ A király egyre biztosabb
volt a sikerben, augusztus 28-án már meglebegtette Róma pozitív válaszát a barátnak,
ezzel is igyekeztén a maga oldalán tudni a politikai machinációi miatt sokak számá-
ra kiismerhetetlen szerzetest.²⁴

- 21 Istvánffy erről így írt: „Azért pedig az ő munkájáért az esztergomi érsekséget neki kezéből
adná, s az pápánál azon törekednék, hogy rövid napok alatt az kardinályok száma közé
bevételessék”. *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája. Tállyai Pál XVII. századi
fordításában.* I/2. S. a. r. BENITS Péter. Balassi, Bp., 2003. 138. A tervekről Castaldo is
tudott: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 431. Konv. B. fol. 174r. Jelzet nélkül kiadva: Johann
Karl SCHULLER: *Die Verhandlungen von Mühlbach im Jahre 1551 und Martinuzzi's Ende.*
Hermanstadt, 1862. 63–64.
- 22 *Nuntiatur des Girolamo Martinengo (1550–1554).* Bearb. Helmut GOETZ. Tübingen, 1965
(a továbbiakban GOETZ: *Martinengo*). 34. levél, Martinengo Dandinónak, Bécs, 1551.
július 31. Továbbá: THEINER: *Vetera.* 16; FRAKNÓI: *i. m.* 70. A nunciusok szavára valóban
adtak ezekben az ügyekben, jó példa erre a már említett Szalkai László esete.
- 23 Tettei, erényei és vallásossága felsorolása után: „Quamobrem praemisiss plurimis
gravissimisque causis permoti, S^{tem} V. obnixe hortamur, rogamus et obsecramus, ut
memoratum episcopum Waradiensem ad nostram intercessionem primo quoque tempore
in reverendissimorum Sanctae Romanae Ecclesiae cardinalium numerum cooptare, eoque
honore, dignitate et praeceminentia clementer exornare dignetur. In quo S^{as} V. non solum
nos sibi alioqui devinctissimos longe devinctiores reddet beneficioque singulari afficiet, sed
etiam per id regni nostri Hungariae defensionem atque adeo fidei et religionis nostrae
christianae causam et erga S^{tem} V. et sedem apostolicam observantiam plurimum procul
dubio promovebit, sicuti S^{tem} V. pro sua sapientia haec diligenter consideraturam atque
adeo huic nostrae petitioni benignum assensum praebituram esse iam nunc nihil ambigimus,
cuius paterno amoris et benevolentiae nos humiliter et obsequiose commendamus”.
KÁROLYI: *Fráter.* 266–268.
- 24 Levele szerint legalábbis erre buzdította a pápát, és remélte, hogy már az első alkalommal
pozitív választ fog kapni. „Ideoque apud sanctissimum dominum nostrum papam pro
conferenda in D^{nem} Tuam cardinalitia dignitate diligenter instetimus et primo quoque
tempore optatum responsum habituros esse speramus et aliis quibus poterimus modis
eandem D^{nem} Tuam pluribus honoribus et dignitatibus ornare et decorare inclinati sumus.”
KÁROLYI: *Fráter.* 278. Részleges fordítása: FRAKNÓI: *i. m.* 70. Hasonló módon írt egyik
szeptemberi levelében. KÁROLYI: *Fráter.* 286. A velencei követ október 22-i jelentésében
szintén arról írt, hogy Ferdinánd egy barátságos levelet küldött Fráternek a bíborosi
jelöléssel kapcsolatban. *Venetianische Depeschen vom Kaiserhofe (Dispacchi di Germania).* I–II.

A KREÁLÁS MENETE ÉS HÍRE

A pápánál ez esetben nyitott fülekre talált a kérés, s III. Gyula az 1551. október 12-i konzisztóriumon bíborossá kreálta a főpapot, s így hosszú évtizedek után a Magyar Királyságnak újra lett koronabíborosa (2. kép).²⁵ Négy nappal később a birétum elvitelét is elrendelte, valamint felhatalmazta a barátot, hogy viselhesse szerzetesi öltözetet felett a bíbort.²⁶ A birétumot Felice Figliucci vitte Fráternek,²⁷ aki – ahogy azt többek közt Forgách Ferenc és Bethlen Farkas is megírta – hamar értesült a pápai kegyről, s a hír hozóit bőkezűen megajándékozta.²⁸ Az egyik jelenlévő, Konrad Wall

Bearb. Gustav TURBA. Wien, 1892 (a továbbiakban: TURBA: *Venetianische*). 521. A gyilkosság után a Gregorjanci Pálnak készült utasítás szerint is azért eszközölte ki a bíbort Fráternek, hogy „öt nekünk és a kereszténységnek jobban lekötelezzük”. BARTA Gábor: *Vajon kié az ország?* Helikon, Bp., 1988. 26; KOLLÁNYI: *Regesták*. 361. Ferdinánd törekvéseit Fráter meggyilkolása után a pápa is felelemlette: „Valóban szükséges, hogy Őfelsége igazolja ezt a rettenetes tettet. Szívesen fogadom, ha bebizonyítja, hogy előttem rejtett okok kényszerítették; de ebben az esetben is mélyen kell sajnálnom, hogy az eset azon főpapot érte, akinek bíborosi kinevezésére röviddel előbb a legkedvezőbb hírekkel bírtak rá”. *Briefe und Akten zur Geschichte des sechzehnten Jahrhunderts, mit besonderer Rücksicht auf Bayerns Fürstenhaus*. II. Bearb. August von DRUFFEL (Beiträge zur Reichsgeschichte 1552). München, 1880. 87; FRAKNÓI: *i. m.* 77; BARTA: *i. m.* 34.

25 KÁROLYI: *Fráter*. 184, 277, 285; Ludwig Freiherr von PASTOR: *The History of the Popes, from the Close of the Middle Ages*. XIII. London, 1924. 172; TUSOR–NEMES: *Consistorialia*. 102–103. Fráter azért is volt különleges, mert ő tekinthető az utolsó magyar koronabíborosnak, utána ugyanis nem magyar királyi, hanem császári jelölés révén kerültek be a magyar főpapok a bíborosi kollégium soraiba. TUSOR: *A magyar koronabíborosi*. 306.

26 FRAKNÓI: *i. m.* 71; KOLLÁNYI: *Regesták*. 339, 359; TUSOR–NEMES: *Consistorialia*. 103.

27 KUPKE: *Nuntiatoren*. 102.

28 A hír érkezéséről Forgách így írt: „És az történt, hogy harmadnapra a jövődölés után meggyilkolták. Midőn György néhány nappal előbb hírül vette, jön III. Gyula pápa követe, hozza a vörös süveget, a bíbornoki méltóság jelvényeit, és a következő napon fogadta is volna [...]”. *Humanista történetírók*. Vál., jegyz. KULCSÁR Péter. Szépirodalmi, Bp., 1977. 591. – Bethlen Farkas pedig a következőket jegyezte fel: „Amikor értesültek arról, hogy az ostromot feloldották, a sereggel Lippa felé nyomultak, s mialatt előrehaladtak, III. Gyula pápa küldötte meghozta György barátnak az ünnepélyes stílusban írott diplomát, amellyel a bíborosok kollégiumába fogadták. A küldött fogadása után mindenki szerencsét kívánt, roppant nagy öröm töltötte el, de ez néhány nappal később, amikor Julián de Salazar azt a parancsot hozta Castaldónak, hogy [a barátot] öljék meg, szomorúságra változott [...]”. BETHLEN Farkas: *Erdély története*. II. *A váradai békekötéstől János Zsigmond haláláig (1538–1571)*. Ford. BODOR András; jegyz. KRUPPA Tamás. Enciklopédia–EME, Bp.–Kvár, 2002. 148. – Mindez Jókai Mór jóvoltából, a pápa személyét tekintve ugyan tévesen, de a szépirodalomba is bekerült: „És akkor előhozatá a sátorból Castaldo a nagy vastokokba zárt függőpecsétes írásokat. Az egyik volt Ferdinánd király dekrétuma, melyben Martinuzzi Utyessenovics Györgyöt, legjobb hívét kinevezi esztergomi prímásnak. A másik pedig III. Pál pápa brevije volt, melyben a püspököt, a kereszténység védelmében tett nagy és hősi

(Corradus Vall De Aurach) későbbi tanúvallomása szerint a hír hallatán Fráter vidám lett, ágyúlövéseket rendelt el, s azt mondta, hogy a promóciója a római királytól, azaz I. Ferdinándtól származik.²⁹

Az újdonsült kardinális világosan tudta, hogy elsősorban kinek köszönheti a bíbort. Október 30-án a jőfői táborból köszönőlevelet írt a császárnak,³⁰ Ferdinándnak és a pápának,³¹ majd november 7-én már arról értesítette Martinengo Rómát, hogy Martinuzzi – amellet, hogy beszámol neki a hadi helyzetről – levélben kérte arra, tartsa őt meg a pápa emlékezetében, valamint köszöni a felmagasztalása érdekében tett erőfeszítéseket a császárnak és Antoine Perrenot de Granvelle bíborosnak.³² Az oszmánok jólétesültségét kiválóan mutatja, hogy a beglerbég már október 2-án a Fráternek írott levelében Erdélyország primásának nevezte az ekkor még a pápai döntés előtt álló főpapot, tehát már ekkor tudott a tervekről.³³

Érdemes még egy mozzanatról szót ejtenünk: ismeretes Fráter azon megnyilvánulása, miszerint a sikeres erdélyi hatalomátvitel után lemondana a kormányzóságáról. Fel is ajánlotta szolgálatait Rómának, és III. Gyula pápa 1550 végén a Pápai

szolgálataiért a kardinális bíborral ruházta fel. Az okiratok felolvasása után dob- és trombitaszó hangzott fel háromszor, mit a hadirendben felállított ezredek vívátkiáltása követett; közbedörögtek az elfoglalt bástyákon az ágyúk, hirdetve urbi et orbi a nagy örömhírt. S e nagy dicsőség, felmagasztalás közepette a barátnak az arcán egy vonás derülése, egy színváltozás árnyalata sem mutatá az örömet. Hideg maradt, mozdulatlan, mint egy szoborkép. Ez a mozdulatlan arc volt a halála”. JÓKAI MÓR: *Fráter György*. I–II. Szerk. LENGYEL DÉNES–NAGY MIKLÓS. Akadémiai, Bp., 1972. II. 324. – A történet később is rendre megjelenik a magyar irodalomban, meglehetősen egyedi módon: Tardos Viktor tragédiájában Fráter nem akarja elfogadni a bíborosi kalapot. TARDOS VIKTOR: *György barát*. Franklin-Társulat, Bp., 1907. 137–138. Lissáknál sem túl lelkes a bíborosi kalapot hozó követek érkezése miatt a barát, Somlyainál pedig csak röviden utal rá a Fráterrel felettébb ellenséges, *legátus*nak nevezett pápai követ. LISSÁK GYÖRGY: *Az aranykígyó*. Gondolat, Bp., 1970. 540–542; SOMLYAI LÁSZLÓ: *Fráter György*. Dacia, Kvár, 1970. 90.

29 Archivio Apostolico Vaticano (a továbbiakban: AAV) Misc. Arm. II, vol. 61. fol. 126v. A szakirodalomban olyan nézet is kialakult, hogy Castaldo rendelte el a hír hallatán az ágyúk elsütését. GIUSEPPE CONS. ALAČEVIĆ: *Il dalmatino Giorgio Utješenić Martinusio*. Ragusa, 1882. 68. Schreiber Farkas is tudott arról, hogy a király megígérte Fráternek az esztergomi érsekséget, valamint a bíborosi címet meg is kapta. „Insuper etiam archiepiscopatum Strigoniensis ei rex pollicitus est, et cardinalatum ei procuravit [...]” AAV, Misc. Arm. II, vol. 61. fol. 85r.

30 KÁROLYI: *Fráter*. 319–320. November 9-én a császár mellett lévő nuncius már új bíborosnak (*cardinal novello*) nevezi Fráteret. KUPKE: *Nuntiatoren*. 101–102.

31 THEINER: *Vetera*. II. 28; FRAKNÓI: *i. m.* 71, 506. A Ferdinándnak szóló köszönőlevélről november 6-án Velence bécsi követe is beszámolt a jelentésében. TURBA: *Venetianische*. 523.

32 GOETZ: *Martinengo*. 42. levél, Martinengo Dandinónak, Bécs, 1551. november 7.

33 „Primati Regni Transsylvaniae” AAV Misc. Arm. II, vol. 61. fol. 210v. Az elnevezés természetesen nem igaz, ugyanis e cím nem létezett.

Államban fekvő Loreto és Recanati városok kormányzóságát helyezte kilátásba számára.³⁴

KITEKINTÉS

A történetek ettől kezdve megdőbbsentő fordulatot vettek, és rövidesen az új bíboros alvinci meggyilkolásához vezettek (3. és 5. kép). Így Fráter bíborosként semmiféle tevékenységet nem tudott már kifejteni, és az sem derült ki, hogy a felajánlott pozíciót elfogadta-e. Nagy valószínűséggel bíborosi öltözetének viselésére sem nyílt alkalma, habár az utókor több festményen ebben ábrázolta a főpapot (3., 4. és 5. kép).³⁵

Végül fontos kiemelni, hogy Fráter koronabíborosságát követően alapvetően változott meg a magyar koronabíborosság helyzete, ugyanis 1556-tól, Ferdinánd király császárrá választásától kezdve a magyar uralkodók évszázadokon át nem a magyar királyi, hanem császári méltóságukból adódóan jelölték Martinuzzi utódait – például Veranchich Antalt és Draskovich Györgyöt – a bíborosi méltóságra.

A CARDINAL QUESTION. ON THE CREATION OF GYÖRGY FRÁTER AS CARDINAL

Keywords: *György Fráter; Pál Várday; cardinal; pope Paul III; history of diplomacy; church history*

The prelates appointed as cardinals by the Pope at the behest of monarchs were commonly referred to as crown-cardinals. During the late Middle Ages several of them were Hungarian,

34 FRAKNÓI: *i. m.* 69, 505. Talán ezzel a tervvel függött össze Santacroce nuncius 1549. január 2-i levelének azon részlete, miszerint úgy látszik, hogy Fráter szívesen maradna Erdélyben, s nem hiszi, hogy Rómába készülne, mert öreg és beteges. KOLLÁNYI: *Regesták.* 355. Az irat keltezésével ugyanakkor probléma lehet, mert Martinuzzi ekkor még nem volt esztergomi érsek, sokkal inkább illene e hír 1550. január elejére.

35 KANÁSZ Viktor: *Fráter György meggyilkolásának ikonográfiai megjelenítése.* *Studia Theologica Transsylvaniensia* 21(2018). 2. sz. 141–164. Nem Fráter volt az egyetlen, aki a bíbor elnyerése után nagyon hamar meghalt. Verancsics Antal is például csak tíz nappal élte túl a döntést, s így kreálásának híre el sem jutott hozzá. TUSOR: *A magyar koronabíborosi.* 306. Oláh Miklós szerint a király jóindulatú volt Martinuzzival szemben, sőt, hogy megbékítse, bíborossá is tette, de ez a gaztetteire nem volt hatással: „Sua maiestas regia magnis profecto gratiis et clementia illum prosecuta fuit, adeo ut in numerum etiam cardinalium adiungendum curaret, quo cum beneficiis tam amplis sibi devinciret. Sed ille his omnibus a suo facinore avocari non potuit, et hac de causa, quem finem actionum suarum quaerebat et merebatur, repperit”. *Nicolaus Olahus.* 466–467.

among them Tamás Bakóc, who was elevated to the position in the years leading up to the Battle of Mohács (1526). Emperor Ferdinand I devoted several decades to efforts aimed at establishing a Hungarian crown-cardinal. Initially, the Archbishop of Esztergom, Pál Várday, emerged as his primary candidate. However, from the late 1540s onward, the *de facto* ruler of Transylvania, Bishop György Fráter of Várad (Oradea), became Ferdinand's central focus in this endeavour. Fráter had already gained recognition in Rome, and his appointment as crown-cardinal was supported by the papal nuncio at the court of Ferdinand I, Girolamo Martinengo, too.

At the consistory of 12 October 1551, Pope Julius III elevated him to the cardinalate, thereby after many decades the Kingdom of Hungary had a crown-cardinal again. Fráter quickly became aware of the papal favour, but soon events took a dramatic turn, culminating in the assassination of the new cardinal in December 1551. As a result, Fráter was unable to exercise any of the duties associated with his new rank, and it is likely that he was unable to wear the cardinal's habit.

Finally, it is important to point out that following Fráter's death the dynamics of the Hungarian crown-cardinalship underwent a profound transformation: from 1556, after King Ferdinand's ascension to the imperial throne, the Hungarian rulers began to nominate Fráter's successors not on the basis of their royal authority, but rather with their imperial dignity. This shift in practice remained a defining feature of Hungarian cardinal appointments for centuries thereafter.

O ÎNTREBARE CARDINALĂ. DESPRE NUMIREA LUI GHEORGHE MARTINUZZI ÎN FUNCȚIA DE CARDINAL

Cuvinte-cheie: *Gheorghe Martinuzzi; Pál Várday; cardinal; papa Paul al III-lea; istorie diplomatică; istoria bisericii*

Prelații numiți cardinali de către Papă la cererea monarhilor erau denumiți "cardinali ai coroanei". În Evul Mediu târziu mai mulți dintre aceștia erau maghiari, printre care și Tamás Bakóc, care a fost ridicat la acest rang în anii anteriori bătăliei de la Mohács (1526). În primele decenii ale domniei sale împăratul Ferdinand I a încercat din răspuțeri să creeze un cardinal al coroanei maghiar. Dacă inițial favoritul său a fost arhiepiscopul de Esztergom, Pál Várday, din a doua jumătate a anilor 1540 și-a concentrat eforturile în jurul persoanei episcopului de Oradea, Gheorghe Martinuzzi, conducătorul *de facto* al Transilvaniei. Fráter câștigase deja recunoaștere la Roma, iar numirea sa în funcția de cardinal a fost susținută și de nunțul papal din curtea lui Ferdinand I, Girolamo Martinengo.

Prelatul a fost ridicat la rangul de cardinal cu ocazia consistoriului din 12 octombrie 1551 de către papa Iuliu al III-lea, și astfel, după decenii îndelungate, Regatul Maghiar a avut din nou un cardinal al coroanei. Fráter a aflat rapid despre favoarea papală, însă în foarte scurt timp evenimentele au luat o turnură dramatică, culminând cu asasinarea lui în decembrie 1551. Drept urmare noul cardinal nu a mai putut exercita nicio funcție asociată cu noul său rang, și probabil nici nu a avut posibilitatea să poarte veșmintele de cardinal.

Este important de menționat că, după moartea lui Martinuzzi, dinamica numirii unui cardinal maghiar al coroanei s-a schimbat profund, deoarece după ascensiunea din 1556 a regelui Ferdinand pe tronul imperial, succesorii lui Martinuzzi au fost numiți în demnitate de

monarhii maghiari nu pe baza autorității lor regale, ci în conformitate cu demnitatea lor imperială. Această schimbare în practică a rămas un aspect definitoriu al numirilor de cardinali în Ungaria pentru secolele care au urmat.

KÉPJEGYZÉK / LIST OF ILLUSTRATIONS / LISTA ILUSTRĂȚIILOR

1. Fráter György a rendtársai között. (Falfestmény a częstochowai kolostor előcsarnokában. A szerző felvétele.)
György Fráter among his fellow friars. (Mural in the foyer of the Częstochowa monastery. Photo by the author.)
Gheorghe Martinuzzi printre frații săi de ordine. (Pictură în holul mănăstirii din Częstochowa. Fotografia autorului.)
2. A bíborosi kalap átadásának elképzelt jelenete. (Falfestmény a częstochowai kolostor előcsarnokában. A szerző felvétele.)
The imagined scene of the handing over of the cardinal's hat. (Mural in the foyer of the Częstochowa monastery. Photo by the author.)
Scena imaginată a înmânării pălăriei de cardinal. (Pictură în holul mănăstirii din Częstochowa. Fotografia autorului.)
3. Fráter György meggyilkolásának jelenete. (Falfestmény a częstochowai kolostor előcsarnokában. A szerző felvétele.)
The scene of György Fráter's assassination. (Mural in the foyer of the Częstochowa monastery. Photo by the author.)
Scena asasinării lui Gheorghe Martinuzzi. (Pictură în holul mănăstirii din Częstochowa. Fotografia autorului.)
4. Fráter György a ravatalon. (Falfestmény a częstochowai kolostor előcsarnokában. A szerző felvétele.)
György Fráter on the funeral pyre. (Mural in the foyer of the Częstochowa monastery. Photo by the author.)
Gheorghe Martinuzzi pe catafalc. (Pictură în holul mănăstirii din Częstochowa. Fotografia autorului.)
5. Fráter György meggyilkolásának jelenete. (Tommaso Dolabella festménye a częstochowai kolostor ebédlőjében. Fényképezte: Marian Waligóra OFSPPE.)
The scene of György Fráter's assassination. (Painting by Tommaso Dolabella in the refectory of the Częstochowa monastery. Photo by Marian Waligóra OFSPPE.)
Scena asasinării lui Gheorghe Martinuzzi. (Pictura lui Tommaso Dolabella în refectoriul mănăstirii din Częstochowa. Fotografie de Marian Waligóra OFSPPE.)

KANÁSZ VIKTOR

1. Fráter György a rendtársai között

2. A bíborosi kalap átadásának elképzelt jelenete

3. Fráter György meggyilkolásának jelenete

4. Fráter György a ravatalon

5. Fráter György meggyilkolásának jelenete